

Erhard Cziomer

**IMPLIKACJE ORAZ WYZWANIA ROZPADU PAŃSTW
DLA STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH.
WYBRANE PROBLEMY TEORETYCZNE I PRAKTYCZNE
W XXI WIEKU**

Celem opracowania jest syntetyczne przedstawienie wpływu rozpadu państw dla nowego wymiaru stosunków międzynarodowych w XXI w. Zagadnienie powyższe ma ogromne znaczenie teoretyczne i praktyczne i stanowi zarazem poważne wyzwanie dla bezpieczeństwa, stabilności oraz współpracy międzynarodowej w aspekcie globalnym i regionalnym. Ze względu na ograniczone ramy opracowania przedmiotem analizy będą przede wszystkim:

- ogólne przesłanki zagrożeń rozpadu współczesnych państw,
- typologia i charakter państw upadłych,
- implikacje i wyzwania międzynarodowe.

Opracowanie opiera się na analizie licznych materiałów źródłowych¹, jak również obszernej literatury przedmiotu, zwłaszcza niemieckiej² i anglosaskiej³. Autor wykorzystał także własne badania w powyższym zakresie⁴. Syntetyczny charak-

---

¹ Zob. m.in. raporty: *U.S. Commission on National Security and Promoting Freedom 15.04.2000*, www.mssg.gov/PhaseII.pdf, *Foreign Policy and the Fund for Peace, Failed States Index*, www.foreignpolicy.com/story/csm.php?story_id=3098, 5.08.2005, *Department for International Development* (dalej skrót DFID), *Why We to Work More Effectively in Fragile States*, London 2005 oraz *Globales Konfliktpanorama (2000–2005)*, hrsg. vom Heidelberger Institut fuer Internationale Konfliktforschung, www.hike.de/de/index_d.htm.

² Por. *Fragile Staaten als Sicherheits- und Entwicklungsproblem*, [w:] *Stiftung Wissenschaft und Politik* (dalej skrót SWP), hrsg. U. Schneekner, Berlin 2004 oraz wybrane analizy zbiorcze: *Zerfallende Staaten*, „Aus Politik und Zeitgeschichte” (dalej skrót APZ) 2005, Nr. 28-29, vom 11 Juli; *Zerfallende Staaten*, [w:] *Internationale Politik*, hrsg. von der Deutschen Gesellschaft fuer Auswaertige Politik (dalej skrót DGAP), Berlin 2005, s. 6-63.

³ *Failed States. Collapsed States Weakness in a Time of Terror*, ed. R. J. Rotberg, Washington 2003; L. Chauvet, P. Collier, *Development Effectiveness in Fragile States: Spillovers and Turnarounds*, Oxford 2004.

⁴ Por. E. Cziomer, *Państwa*, [w:] *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, red. E. Cziomer, L. W. Zyblikiewicz, Warszawa 2005 s. 40-57.

ter analizy zmusza autora do rezygnacji z szerszego stosowania przypisów, nie zwalniając go zarazem z rzetelnego prezentowania licznych danych oraz kontrowersji występujących wokół zjawisk i procesów towarzyszących kształtowaniu się i zmianie roli oraz funkcji państw upadłych.

Ogólne przesłanki zagrożeń rozpadu współczesnych państw

Do końca XX w. znacznie wzrosła liczba państwowych i pozapaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych. O ile w wyniku licznych zaborów i podbojów kolonialnych liczba państw w połowie XIX w. zmniejszyła się do ok. 100, o tyle w wyniku procesu dekolonizacji do końca lat 60. zwiększyła się ona ponownie do 165, osiągając pod koniec lat 90., po przewyciężeniu konfliktu Wschód–Zachód, upadku realnego socjalizmu i rozpadzie ZSRR oraz przemianach w Europie Środkowo-Wschodniej stan 201 państw. Na poszczególne kontynenty przypadają u progu XXI w. następująca liczba państw: Afryka – 52, Azja – 44, Ameryka Północna i Południowa – 35, Europa – 45, Australia i Oceania – 25⁵.

Wzrostowi liczebnemu państw towarzyszyło jednak wiele nowych tendencji ich rozwoju i funkcjonowania o charakterze wewnętrznym i międzynarodowym. Z jednej bowiem strony wśród lawinowo wzrastających uczestników stosunków międzynarodowych (międzyrządowe i pozarządowe organizacje międzynarodowe, przedsiębiorstwa wielonarodowe, ruchy i inne struktury) państwo narodowe zachowało swe zasadnicze funkcje jako pierwszoplanowy podmiot stosunków międzynarodowych, a z drugiej w wyniku nasilającego się pod koniec XX w. procesu globalizacji doszło do znacznego zróżnicowania ich roli i funkcji wewnętrznych oraz pozycji międzynarodowej. Poza takimi tradycyjnymi elementami, jak: terytorium, ludność, władza państwowa czy uznanie międzynarodowe, państwo w dobie postępującej globalizacji winno dodatkowo posiadać zdolność do efektywnego zaspokajania wzrastających potrzeb swoich mieszkańców oraz sprostać potrzebom konkurencji i podziałowi pracy, jak również zachowaniu bezpieczeństwa wewnętrznego i w środowisku międzynarodowym. W ujęciu syntetycznym najistotniejszą rolę odgrywa przy tym zdolność państwa współczesnego do pełnienia trzech zasadniczych funkcji w swoich relacjach wewnętrznych i zewnętrznych:

a) bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego przez:

- 1) stopień kontroli nad całym terytorium państwa,
- 2) stopień kontroli granic zewnętrznych,
- 3) gotowość do przeciwstawienia się powstałym napięciom i konfliktom wewnętrznym (np. separatyzmowi),
- 4) zwalczanie różnorodnych przejawów niesubordynacji ze strony określonych struktur i uczestników wewnętrznych,
- 5) sprawne funkcjonowanie aparatu bezpieczeństwa,

---

⁵ Por. E. Cziomer, *op. cit.*, s. 52-57.

- 6) skuteczne ograniczanie możliwości działania środowisk kryminalnych,
- 7) eliminowanie możliwości łamania prawa przez organy i funkcjonariuszy państwowych (tortury, masakry, deportacje itp.);

b) zabezpieczenia dobrobytu obywateli we wszystkich dziedzinach przez:

- 1) stopień uczestnictwa poszczególnych grup społecznych w podziale wypracowanych zasobów materialnych,
- 2) umiejętność przewyższania kryzysów gospodarczo-finansowych (np. płynnej wypłaty rent i emerytur w ustalonej wysokości),
- 3) sprawność pobierania podatków i ceł,
- 4) zapewnienie płynności wpływów oraz sprawiedliwy podział środków budżetowych,
- 5) zapewnienie wysokiego indeksu wskaźnika rozwoju ludzkiego (Human Development Index – HDI),
- 6) stan państwowych systemów zabezpieczenia społecznego,
- 7) stan infrastruktury w zakresie kształcenia i ochrony zdrowia,
- 8) stopień występowania poważnych zagrożeń ekologicznych;

c) zapewnienie sobie legitymizacji i zasad państwa prawa przez:

- 1) praktyczne przestrzeganie podstawowych swobód obywatelskich (np. swobody zgromadzeń i wyrażania opinii, itp.),
- 2) stworzenie realnych gwarancji do angażowania się obywateli w życie polityczne (aktywne i bierne prawo wyborcze, czytelne kryteria powoływania służby cywilnej i aparatu państwowego itp.),
- 3) prawidłowe traktowanie opozycji politycznej,
- 4) eliminowanie fałszerstw i łamania prawa wyborczego,
- 5) przestrzeganie niezależności wymiaru sprawiedliwości oraz praworządności,
- 6) przewyższenie ograniczania oraz łamanie praw człowieka (np. systematyczne stosowanie tortur itp.),
- 7) stworzenie sprawnej administracji publicznej,
- 8) zwalczanie korupcji i wyeliminowanie klientelizmu w życiu publicznym⁶.

Przestrzeganie wymienionych wyżej standardów i kryteriów przez poszczególne kategorie państw jest poważnie utrudnione zarówno ze względów prawno-politycznych, jak też społeczno-ekonomicznych. Dotyczy zarówno należących do postkolonialnych krajów rozwijających się, jak też niektórych krajów znajdujących się w procesie transformacji systemowej, zwłaszcza zaś postradzieckich na terenie Azji Centralnej i Zakaukazia, które napotykać różne bariery wzrostu gospodarczego oraz nie są w stanie ani utrzymać wewnętrznej stabilności politycznej i zasad państwa prawa, ani też sprostać wymogom zaostrzającej się w toku globalizacji konkurencji międzynarodowej.

---

⁶ Zob. szerzej: J. Miliken, K. Krause, *State Failure, State Collapse and State Reconstruction: Concepts, Lessons and Strategies*, [w:] *State Failure, Collapse and Reconstruction*, ed. J. Miliken, Oxford 2003, s. 1-24.

Za najpoważniejsze przyczyny zagrożenia dla tej grupy państw, określanych jako państwa upadające (*failed states*) przyjmuje się między innymi:

- dojście i utrzymywanie się przy władzy w dłuższej perspektywie czasowej skorpumpowanych elit politycznych, gospodarczych i wojskowych,
- zła organizacja struktur i złe sprawowanie władzy państwowej,
- błędne koncepcje i realizacja polityki gospodarczej,
- brak mechanizmów pozwalających na egzekwowanie odpowiedzialności prawno-politycznej elit rządzących przed własnym społeczeństwem,
- niemożność zabezpieczenia minimalnych potrzeb materialnych oraz standardów życiowych dla większości obywateli,
- niewystarczające gwarancje utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego,
- dążenie do zakonserwowania przestarzałych wartości oraz modeli rozwoju społecznego⁷.

Współcześnie, obok czynników politycznych i militarnych, pierwszoplanowym wyznacznikiem roli i pozycji międzynarodowej państw jest potencjał gospodarczy i poziom technologiczny oraz ich sprawne zarządzanie. Klasyfikacje państw na podstawie powyższych kryteriów są sporządzane przez różne organizacje międzynarodowe. Jednym z najbardziej reprezentatywnych jest Raport o Rozwoju Ludzkości (Human Development Report – HDR), wydawany corocznie przez ONZ. Obejmuje on między innymi trzy różne klasyfikacje państw: według regionów, według poziomu rozwoju oraz według dochodu. Klasyfikacja regionalna obejmuje trzy grupy: kraje rozwijające się, Europę Środkową i Wschodnią wraz z WNP i kraje OECD (aby te trzy kategorie wzajemnie się wykluczały, używa się terminu „kraje OECD o wysokim dochodzie”). Klasyfikacja według poziomu rozwoju obejmuje trzy grupy: kraje o wysokim współczynniku HDI (Wskaźnik Rozwoju Ludzkiego, Human Development Index – 0,800 i więcej), średnim HDI (0,500-0,799) oraz o niskim HDI (mniej niż 0,500). Klasyfikacja według dochodu oparta jest na kryteriach Banku Światowego: kraje o wysokim dochodzie (PKB PPP *per capita* 9266 USD i więcej), kraje o średnim dochodzie (756-9255 USD PKB PPP *per capita*) i kraje o niskim dochodzie (755 USD PKB PPP *per capita* lub mniej)⁸.

HDI ilustruje możliwość „życia długo i zdrowo, bycia wyedukowanym i posiadania przyzwoitego standardu życiowego”. Oblicza się zatem nie tylko dane o dochodzie, lecz także dotyczące dostępności i jakości edukacji, długości życia, jakości opieki medycznej, dostępu do udogodnień cywilizacyjnych i wiele innych parametrów. Z dość skomplikowanego wzoru wychodzi współczynnik dobrze obrazujący rozwój poszczególnych państw. Na pierwszym miejscu takiej listy znajduje się Norwegia ze wskaźnikiem 0,956, zamyka ją Sierra Leone z 0,273. Polska znajduje się na 37 miejscu ze wskaźnikiem 0,850. Krajów z wysokim HDI jest ogółem 55, listę zamyka Antiqua i Barbuda ze wskaźnikiem 0,800. Są to kraje wysoko rozwinięte, niektóre azjatyckie tygrysy, kilka miniaturowych państw, raje podatkowe i turystyczne enklawy oraz niektóre bogate państwa naftowe. Krajów o średnim HDI jest

⁷ Por. J. Hippler, *Failed States und Globalisierung*, APZ 2005, nr 18-19, s. 3-11.

⁸ Por. *Human Development Report*, New York 2004, s. 139 i n.

86, listę rozpoczynają Bułgaria i Rosja, a kończą Nepal i Kamerun. Kraje o niskim HDI to głównie kraje afrykańskie i jest ich 36. Ogółem sklasyfikowano 177 krajów, o których istnieje wystarczająca liczba wiarygodnych danych, aby można było podjąć obliczenia. Średnie HDI w poszczególnych grupach z pozostałych klasyfikacji przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wskaźniki HDI, PKB i PKB *per capita* poszczególnych grup krajów według UNDP

Grupa krajów	Średni HDI (2002)	Populacja (mln w 2002) [w nawiasie procent populacji globalnej]	Suma PKB (mld USD PPP 2002) [w nawiasie procent globalnego PKB]	PKB <i>per capita</i> (USD PPP 2002)
wysoki HDI	0,915	1 201 (19,3%)	29 435 (61,1%)	24 806
średni HDI	0,695	4 165 (66,9%)	17 764 (36,9%)	4 269
niski HDI	0,438	755 (12,1%)	860 (1,8%)	1 184
OECD	0,911	1 148 (18,4%)	28 492 (59,2%)	24 904
OECD – kraje z wysokim dochodem	0,935	912 (14,7%)	26 368 (54,8%)	27 638
Europa Środkowa i Wschodnia oraz WNP	0,796	409 (6,6%)	2 915 (6,1%)	7 192
kraje rozwijające się	0,663	4 937 (79,3%)	19 849 (41,2%)	4 054
wysoki dochód	0,933	941 (15,1%)	27 116 (56,3%)	28 741
średni dochód	0,756	2 721 (43,7%)	16 175 (33,6%)	5 908
niski dochód	0,557	2 561 (41,1%)	5 360 (10%)	2 149
świat	0,729	6 225 (100%)	48 151 (100%)	7 804

Źródło: UNDP – *Human Development Report*, New York 2004, s. 139 i n.

Z powyższych danych można wyciągnąć wniosek, iż różne kryteria ekonomiczne odgrywają pierwszoplanową rolę w określaniu pozycji międzynarodowej, zamożności oraz stabilizacji wewnętrznej państw. Tylko państwa o wysokim PKB mogą aspirować do odgrywania roli mocarstwowej, co jednak nie zawsze wiąże się z siłą nabywczą dolara oraz poziomem życia społeczeństwa. W tym kontekście rzuca się w oczy słabnąca pozycja Rosji oraz rosnące znaczenie Chin Ludowych. Kraje byłego bloku wschodniego z Europy Środkowo-Wschodniej, określane często jako podlegające transformacji, mieszczą się bądź to w drugiej, bądź też zbliżają się do grupy trzeciej (głównie Europa Środkowa). Do grona najbiedniejszych można zaliczyć ok. 130 państw rozwijających się i postkolonialnych. Wśród tej kategorii państw trzeba z kolei wyróżnić 13 krajów bogatych w ropę naftową (należą do jej czołowych eksporterów – OPEC) oraz ok. 20 krajów progowych, które w ostatnich 20 latach dokonały szybkiego skoku w rozwoju gospodarczym (Tajwan, Korea Południowa, Indonezja i inne). Najwięcej z nich, bo aż 11, leży w Azji Południowo-Wschodniej. U schyłku XX w. niektóre z nich przeżywają jednak poważne załamanie finansowe i gospodarcze (np. Indonezja) o trudnych do przewidzenia

implikacjach społeczno-gospodarczych i politycznych, w tym także w zakresie stosunków międzynarodowych.

Typologia i tendencje towarzyszące rozpadowi państw

U schyłku XX i na początku XXI w. w rozwoju gospodarczym pogłębiła się dysproporcja między krajami najbogatszymi a najbiedniejszymi. Niektóre kraje najbiedniejsze nie są w stanie w okresie przejściowym lub nawet w dłuższej perspektywie czasowej wypełniać podstawowych funkcji społecznych oraz państwowych. Obejmują one według szczegółowej analizy Carnegie Endowment for International Peace z 2005 r. grupę ok. 60 państw, określanych bądź to jako państwa upadłe (*failed states*), bądź też jako rozpadające się (*fragile states*). Rzadziej stosuje się natomiast nazwę państwa zbójce (*rouges states*). Wszystkie razem stanowią w określonych sytuacjach poważne ryzyko, zagrożenie i destabilizację nie tylko w sferze wewnętrznej, ale także międzynarodowej. Na podstawie 12 wskaźników społecznych, demograficznych, humanitarnych, gospodarczych, politycznych i wojskowych sporządzono, opierając się na analizie teoretyczno-empirycznej, ranking państw rozpadających się oraz upadłych w skali globalnej, klasyfikując je w zależności od stopnia zagrożenia upadłością w trzech kategoriach: a) **państwa w stanie krytycznym**, b) **państwa zagrożone**, c) **państwa słabo zagrożone**.

W badaniach niemieckiego zespołu Instytutu Polityki i Bezpieczeństwa Międzynarodowego w Berlinie starano się z kolei skoncentrować na analizie zróżnicowanych czynników wewnętrznych i międzynarodowych, sprzyjających przyspieszonemu procesowi rozpadu poszczególnych kategorii państw na przełomie XX i XXI w. Złożone i różnorodne powyższe czynniki uporządkowano w następujących grupach:

- **Czynniki strukturalne (*Strukturfaktoren*)**, czyli uwarunkowania wynikające zarówno z istniejących zasobów surowcowych i strefy klimatycznej poszczególnych państw, jak też długofalowych oddziaływań politycznych, kulturalnych i społeczno-ekonomicznych (np. tradycji kolonialnej, rozwoju demograficznego, występowania społeczeństwa wieloetnicznego oraz występowania wpływów wielkich i regionalnych mocarstw).
- **Czynniki procesowe (*Prozessfaktoren*)** przyspieszające w określonym czasie, średnio w ciągu 5-10 lat, erozję i rozpad państw. W tej kategorii czynników większą wagę przywiązuje się do analizy roli elit, jednostek, a nawet konkretnych przywódców, w polaryzacji i wykorzystaniu napięć oraz konfliktów politycznych i społeczno-gospodarczych, korupcji i lokalnych tendencji separatystycznych do osiągnięcia zamierzonych celów.
- **Czynniki rozstrzygające (*Ausloesefaktoren*)** prowadzące w ciągu kilku dni lub tygodni do pożądanej zmiany sytuacji. Chociaż wydarzenia powyższe mogą pośrednio być następstwem długookresowych tendencji rozwojowych, to sama analiza empiryczna koncentruje się na momentach przełomowych, które prowadzą do przyspieszenia wydarzeń i powstania istotnych zmian jakościowych. Są to przykładowo zarówno wojskowe interwencje zewnętrzne, wewnętrzne pucze wojskowe,

rewolucje, wojny domowe, jak również inne represje (np. masakra oraz likwidacja opozycji politycznej), niepokoje społeczne, rozruchy głodowe oraz migracje transgraniczne.

Czynniki powyższe są rozpatrywane w ścisłej korelacji oraz następujących płaszczyznach:

- **międzynarodowej i regionalnej**, określających głównie wpływ otoczenia i procesów zewnętrznych, w tym poszczególnych mocarstw, państw i innych uczestników międzynarodowych, na proces rozpadu i upadku państw,
- **narodowej**, koncentrującej się na analizie relacji między instytucjami państwa a poszczególnymi grupami społecznymi, zwłaszcza zaś postawach elit politycznych,
- **państwowej**, której przedmiotem badań są głównie relacje między instytucjami centralnej władzy państwowej a strukturami regionalnymi i komunalnymi oraz podporządkowanym im grupom lokalnym.

Dzięki zastosowaniu metody czynnikowej można dokładnie przeanalizować przebieg procesów i zjawisko prowadzących do powstawania różnych kategorii upadłych państw⁹.

Implikacje i wyzwania międzynarodowe upadku państw

Zasygnalizowane wyżej przesłanki i tendencje rozpadu oraz upadłości państw są współzależne z szeregiem dodatkowych zjawisk i procesów międzynarodowych. W ujęciu syntetycznym najistotniejsze z nich to przede wszystkim:

a) współzależność między państwami upadłymi a międzynarodowymi strukturami terrorystycznymi: wtedy z jednej strony na terytorium tych państw pojawia się sposobność do powstania lokalnych struktur terrorystycznych, a z drugiej możliwość wykorzystania jego terenów do tworzenia szlaków tranzytowych, miejsc ćwiczebnych i wypoczynku czy nawet rekrutacji narybku dla międzynarodowych organizacji terrorystycznych (jak np. Afganistan czy Pakistan dla Al-Kaidy). W sumie sprzyja to także zacieśnieniu współpracy między lokalnymi a międzynarodowymi grupami terrorystycznymi.

b) współzależność między państwami upadłymi a nowymi wojnami: prowadzi to z reguły do ukształtowania specyficznej kategorii tzw. nowych wojen, czyli konfliktów zbrojnych odzwierciedlających zarówno cechy zorganizowanej przestępczości, jak też masowego naruszania praw człowieka w stosunku do ludności cywilnej. Istotną rolę w tych konfliktach odgrywają struktury ekonomiki wojen domowych, które rodzą zarówno zawodowych kupców i spekulantów, jak też różne kategorie rebeliantów, dowódców, oddziały milicji i grupy kryminalne, które przez dłuższy czas są zdolne do kontroli terenów objętych działaniami zbrojnymi. Podważają oni istniejące struktury państwowe i tworzą własne mechanizmy kontrolne w płaszczyźnie politycznej, społecznej i gospodarczej. Jako przykłady takich

---

⁹ Por. *Fragile Staaten als Sicherheits-und Entwicklungsproblem...*, s. 16 i n.

państw można podać Angolę, Afganistan, Bośnię-Hercegowinę, Liberię, Demokratyczną Republikę Kongo oraz Sierra Leone.

c) współzależność między państwami upadłymi a nieuregulowanymi działaniami transgranicznymi: działania te dotyczą takich zakresów jak: pranie pieniędzy, ucieczka i przepływ kapitału, nasilenie deliktów kryminalnych, korupcje, nielegalny handel towarami, narkotykami, bronią i diamentami, co pogłębia erozję i nasila tendencje rozkładu struktur państwowych. Następuje bowiem tworzenie sieci silnych powiązań przestępczych i czarnorynkowych, powodujących powiększanie się sektorów niekontrolowanej gospodarki oraz poważnego ubytku wpływów do budżetu państw.

d) następuje przestrzenne pogłębianie oraz poszerzanie się procesu upadku z jednego państwa do sąsiednich państw: powstają nowe wyzwania i zagrożenia nie tylko dla rozwoju poszczególnych państw, ale i całych regionów. Sytuacja taka występuje od lat w regionach Afryki zachodniej i centralnej, Rogu Afryki, na Bałkanach, w Azji Centralnej i na Zakaukaziu.

Przezwycięzenie powyższych zagrożeń i wyzwań w odniesieniu do stabilności, bezpieczeństwa, a niekiedy także pokoju wykracza daleko poza możliwości oddziaływać poszczególnych struktur i samych aktorów w skali regionalnej i lokalnej. Wymaga to zarazem gotowości ze strony określonych instytucji i struktur międzynarodowych (jak np. ONZ, OBWE, UE, NATO i innych organizacji regionalnych) do udzielenia pomocy i wsparcia dla państw upadających. Z punktu widzenia teoretycznego zewnętrzne działania wspierające dotyczą w większym stopniu wzmocnienia i pomocy dla odbudowy i stabilizacji państw (*State-building*) niż narodów (*Nation-building*). Odbudowa i stabilizacja państw następuje z reguły trzystopniowo:

Stopień pierwszy – stabilizacja poprzez wzmocnienie struktur i instytucji państwowych: nie wymaga ona z reguły zmiany reżymu politycznego, obejmując natomiast takie działania, jak: pomoc gospodarcza i finansowa, wzmocnienie lokalnych kapitałów, wzmocnienie aparatu bezpieczeństwa (policji i straży granicznej), wymiaru sprawiedliwości, wspieranie przestrzegania standardów praw człowieka, działania antykorupcyjne oraz zwiększenie uczestnictwa politycznego mieszkańców. Przykładem takich działań może być długofalowa realizacja Paktu Stabilności dla Bałkanów od sierpnia 1999 r. ze strony społeczności międzynarodowej, zwłaszcza zaś państw członkowskich UE.

Stopień drugi – przeprowadzenie reform struktur państwowych: na tym etapie dominują przygotowanie i wprowadzenie określonych reform, pogłębienie transformacji systemowej oraz działania na rzecz efektywnego wzmocnienia struktur państwowych, zakładając jedynie w skali średnioterminowej możliwość zmiany reżymu politycznego. Reformy obejmują takie dziedziny i zakresy, jak reformy polityczne (prawo wyborcze, opracowanie konstytucji, wzmocnienie struktur demokratycznych) oraz ekonomiczne (wzmocnienie gospodarki rynkowej i konkurencji). Przykładem może być porozumienie pokojowe w Macedonii (2001 – porozumienie z Ohridu).

Stopień trzeci – odbudowa całkowicie nowych lub znacznie zmodyfikowanych struktur państwowych: wymaga to z reguły zmiany reżymu politycznego,

a ponadto przebudowy aparatu bezpieczeństwa oraz struktur politycznych i administracyjnych. Tworzenie niezależnych mediów oraz zrębów społeczeństwa obywatelskiego następuje bardzo powoli ze względu na utrzymujące się animozje społeczne, a zwłaszcza napięcia etniczne. Jako przykład realizacji powyższej opcji może posłużyć odbudowa Bośni-Hercegowiny od 1996 r. oraz Kosowa od 1999 r.¹⁰

Podsumowanie

Z przeprowadzonej powyżej syntetycznej analizy teoretycznych i praktycznych aspektów rozpadu i upadku państw w XXI w. wynikają następujące wnioski o charakterze ogólnym:

1. Nasilenie się od początku XXI w. procesu rozpadu państw pociąga za sobą wiele ujemnych implikacji dla stabilizacji, bezpieczeństwa i pokoju międzynarodowego w aspekcie globalnym, regionalnym i lokalnym.
2. W nauce światowej istnieje znaczny dorobek teoretyczny zmierzający do wypracowania odpowiednich modeli i zasad postępowania w zahamowaniu powyższego procesu. Rozróżnia się przy tym między państwami rozpadającymi się a upadłymi, których odbudowa i modernizacja stawia przed społecznością międzynarodową szereg implikacji oraz złożonych wyzwań.
3. Najbardziej kontrowersyjna jest sprawa wykorzystania zewnętrznych interwencji zbrojnych ONZ (misje pokojowe), NATO, UE czy też innych struktur regionalnych, a nawet samych państw (np. koalicji chętnych USA w Iraku w 2003 r.), do przywrócenia stabilizacji, bezpieczeństwa i pokoju, które ze względu na ograniczone ramy opracowania nie mogły zostać omówione w powyższej analizie. Prowadzą one bowiem w efekcie do powstania protektoratów międzynarodowych, w których odbudowa i modernizacja struktur państwowych przebiega w bardzo złożonych warunkach.
4. W tym kontekście najbardziej efektywne wydaje się zastosowanie prewencyjnej strategii pokojowej, zmierzającej do koordynacji międzynarodowych działań i akcji pokojowych w kierunku reformy i przebudowy struktur państw rozpadających się i upadłych. Ważne w tym wypadku jest przestrzeganie zarówno ich legalności i usankcjonowania przez organizacje i instytucje międzynarodowe, jak też sukcesywne przeprowadzanie reform politycznych oraz udzielanie pomocy finansowej i gospodarczej.

---

¹⁰ Pot.: *Nation-Building. Ein Schlüssellkonzept fuer friedliche Konfliktbearbeitung*, hrsg. J. Hipler, Bonn 2004.